

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

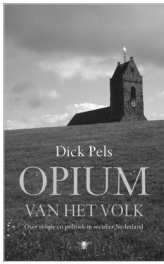
Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Dick Pels

Opium van het volk. Over religie en politiek in seculier Nederland

De Bezige Bij | 2008 | 181 pp. | € 14,90 | ISBN 9789023435884

De polytheocratie van een vrijzinnig socioloog

door *Wouter Beekers*

De auteur is verbonden aan het Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme van de Vrije Universiteit Amsterdam.

In 2002 nam Dick Pels afscheid van een veelbelovende wetenschappelijke carrière als socioloog. Hij ruilde zijn werk aan Brunel University te Londen in voor een leven als woordvoerder van vrijzinnig Nederland. De publicist, woonachtig op een klassiek motorjacht aan de Amsterdamse Zoutkeetsgracht, is voorzitter van de links-liberale denktank Waterland en schreef de afgelopen jaren verschillende boeken over zijn vrijzinnig-democratische idealen.

In zijn recentste boekwerk behandelt Pels het onderwerp 'religie en politiek in seculier Nederland'. *Opium van het volk* behelst een bundeling van een vijftiental eerder gepubliceerde artikelen en gehouden lezingen, die alle verband houden met actuele vragen rondom de publieke rol van religie. Onderwerpen als het islamitische debat over het hoofddoekje, uitspraken van paus Benedic-

tus over het belang van het christendom en Geert Wilders' vergelijking tussen de Koran en *Mein Kampf* komen aan bod. De opzet van het boek verslechtert de leesbaarheid geenszins. De puntige polemische bijdragen zijn

De 'blijde boodschap' van Pels: 'zonder religie gaat het een stuk beter'

niet alleen afzonderlijk zeer leesbaar, ook het bredere verband is steeds duidelijk.

In zijn boek presenteert Pels zijn 'blijde boodschap': 'zonder religie gaat het een stuk beter'.¹ Zijn seculiere evangelie kent in hoofdlijnen drie bedrijven: een algemene religiekritiek, een verkenning van de verhouding tussen religie en democratie en een schets van zijn ideale liberale (seculiere) samenleving.

De titel van het boek verwijst naar het eerste onderdeel van Pels' verhaal. Met de grondlegger van het communisme ziet Pels godsgeloof als een vorm van 'menselijke zelfvervreemding'. Mensen knielen neer

voor een 'hogere macht' die zij in feite zelf in het leven hebben geroepen, en proberen zo de onzekerheden van het menselijke bestaan te verdoezelen. Anders dan Marx benadert Pels religie niet zozeer als antwoord op materiële tekortkomingen, maar benadrukt hij met name de culturele dimensie van religie. In de voetsporen van de Duitse socioloog Durkheim ziet hij religie als 'het collectieve ritueel waarin de sociale groep zichzelf als gemeenschap heiligt en aanbidt'.² Vanuit die analyse komt Pels met zijn belangrijkste kritiekpunt. Religieuze tradities zijn gericht op een bevordering van de eenheidsrelatie in een samenleving. Dat collectivisme gaat volgens Pels gepaard met een sterke neiging de neuzen dezelfde kant op te richten, in zijn woorden: een 'waarheidswoede' ofwel 'zuiverheidsdrang'.

Die constatering is het fundament onder het tweede punt van Pels' betoog: de democratie is beter af zonder geloof. Het democratisch ideaal is er, aldus de auteur, in de kern niet op gericht de verdeeldheid tussen mensen, en van het menselijk bestaan zelf, op te heffen, maar bedoeld om die verdeeldheid zo goed mogelijk te organiseren. De eigenheid van het individu wordt dus geaccepteerd, en boven de gemeenschappelijkheid geplaatst. De democratie accepteert de onzekerheid van een gebrek aan eenheid. Relativisme en een 'waarheidstekort' moeten een vrije samenleving bij elkaar houden. 'De principiële feilbaarheid van het relativisme is de grondhouding en de grondwet van de democratie.'³ Daarmee staan de principes van de godsdienst en de democratie volgens Pels dus haaks op elkaar.

Pels verheldert dat door het voorbeeld van de moeizame omgang van godsdiensten met homoseksualiteit. Pels zoekt de oorzaak van die spanning in de collectivistische neiging van religie, die zich slecht verhoudt met de homo-emancipatie. Homo-

seksualiteit ziet hij als 'een speerpunt van de positieve individualisering, van keuzevrijheid en persoonlijke autonomie'.⁴ Het hoort dus bij een democratische samenleving, maar wordt volgens Pels per definitie slecht verdragen door godsdienstig collectivisme.

Zo komt de schrijver op zijn schets van de ideale samenleving. Dan is de schrijver het interessantst, omdat hij ook zijn eigen idealen kritisch bevraagt. In de eerste plaats stelt hij dat ook het liberalisme dogmatische trekken kan krijgen en verstrikt kan raken in een eigen 'waarheidsretoriek'. Hij zet zich nadrukkelijk af tegen 'verlichtingsfundamentalisten' als Herman Philipse, Ayaan Hirsi Ali, Geert Wilders, Pim Fortuyn en Ehsan Jami. Zo bekritiseert hij het *Atheïstisch Manifest* van de eerstgenoemde, omdat deze gebaseerd is op dezelfde cirkelredeneringen die Pels in religieuze vertogen aantreft. Philipse gaat ervan uit dat 'de wetenschap' de waarheid leert kennen. Waarom? Omdat 'de wetenschap' dat leert.

In de tweede plaats kent ook het liberaal-humanistische ideaal van de autonomie zijn zelfkant, aldus de schrijver. Narcisme, hedonisme, graai- en claimgedrag, ellebogenwerk, onverschilligheid, hufterigheid en al dan niet zinloze agressie zijn het gevolg geweest van een doorgedreven nadruk op de autonome mens. Het liberale ideaal wordt dus 'gemakkelijk asociaal', aldus Pels, door de 'particuliere toe-eigening' van zowel materiële rijkdom als van de waarheid.⁵

Uiteindelijk sterkt deze constatering Pels in zijn liberale ideaal. Juist het gevaar van een stellig moralisme brengt hem wederom tot een postmodern pleidooi voor sceptis, bescheidenheid en tolerantie. Die houding moet leiden tot een 'actief relativisme'. Het relativisme, dat ervan uitgaat dat niet één opvatting de juiste is, moet leiden tot een vrijzinnig beschavingsoffensief. Dit of-

fensief moet gericht zijn op het tot stand brengen van 'lichte gemeenschappen' met een zwakke identiteit. Zo is deze volgens Pels zelfverzekerd en strijdbaar en dus allerm minst onverschillig. Hooguit vormt het een 'beschaafde onverschilligheid'.

Pels' principieel relativerende levenshouding is interessant en zijn waarschuwingen voor collectivisme waardevol, maar in zijn betoog is de auteur wat al te stellig. Alles en iedereen blijkt gerelativeerd te moeten worden, behalve Pels en zijn ideeën zelf. Tegen deze achtergrond is het een en ander aan te merken op de manier waarop de schrijver tegen de verhouding tussen religie en democratie aankijkt.

In de eerste plaats is zijn stelling dat orthodoxe vormen van religie per definitie *uitzonderlijk* collectivistisch zijn weinig gefundeerd. Pels komt vooral met voorbeelden uit de Koran en de islam en is ook dan niet altijd even overtuigend. Opvallend is dat hij zelf het Koranvers 'er is geen dwang in de godsdienst' veelvuldig citeert, maar vervolgens de islam als fundamenteel dwangmatig typeert. Dat is des te vreemder omdat hij juist mensen als Ayaan Hirsi Ali en Geert Wilders verwijt dat zij een ongenueanceerd, dwangmatig en gewelddadig beeld van de islam neerzetten, terwijl hij beargumenteert dat men het 'veelkleurig tapijt' van de islam 'niet naar de ene of de andere kant moet oprollen'.⁶ Ten slotte is zijn stelling opmerkelijk, omdat Pels zelf voorbeelden noemt waar ook areligieuze ideeën en levensbeschouwingen bron kunnen zijn van dezelfde sociale mechanismen van 'waarheidswoede' als de godsdiensten.

Ook Pels' stelling dat de democratie beter af is zonder geloof roept vragen op. Zo gaat de schrijver niet in op de rol die de confessionele politiek heeft gehad in de vorming van de Nederlandse democratie. Er is wel gesteld dat terwijl Thorbecke het huis van de Neder-

landse democratie heeft gebouwd, de anti-revolutionaire leider Abraham Kuiper deze heeft ingericht. De democratisering van de Nederlandse samenleving gaat ten minste ten dele terug op de door hem aangevoerde emancipatiebeweging van 'kleine luyden'. Maar de naam van Kuiper ontbreekt in het boek van Pels. Hier rijst de vraag of religie, ook in de vorm van collectivistische bewegingen, mensen niet juist kan betrekken bij het democratische proces, een vraag waaraan Pels grotendeels voorbijgaat.

Als Pels politieke conclusies aan zijn ideeën verbindt, slaat hij volkomen door. Hoewel hij beweert de milde Nederlandse variant van de scheiding van kerk en staat te prefereren boven de radicale Franse *laïcité*, blijkt hij veel moeite te hebben met een gelijkwaardige publieke rol van alle levensbeschouwingen. Uiteindelijk acht Pels godsdienstige 'valse zekerheden' onverenigbaar met de democratie en ziet hij slechts ruimte voor vrijzinnige vormen van religie. Feitelijk biedt de democratie volgens Pels slechts ruimte aan gelovigen die de kunst verstaan van het 'schipperen', zij die bereid zijn hun heilige boeken selectief te lezen en de religieuze waarheid met een korreltje zout te nemen. Men mag goden hebben, als het er maar niet één is en men zich realiseert men deze goden zelf geschapen heeft. Niet voor niets begint Pels zijn boek met een lovend hoofdstuk over de eigentijdse verafgoding van menselijke *idols*.

Pels kent de staat een actieve rol toe om deze vrijzinnigheid actief uit te dragen. Hij acht het volkomen acceptabel wanneer de overheid liberale stromingen in de godsdienst tracht te cultiveren, zoals het geval was bij de subsidiëring Amsterdamse Westermoskee. In hetzelfde kader bestrijdt Pels het bijzonder onderwijs. Hij ziet geen reden om ouders vrijheid van opvoeding te geven, maar pleit voor een staatsopvoeding waarin

rechtzinnig-religieuze waarden worden ontmoedigd. Zo loopt Pels' pleidooi voor een veelgodendom uit op een vrijzinnige variant van de theocratie — een polytheocratie dus.

*Pels toetst zijn eigen
vrijzinnigheid te weinig aan
de vrijzinnige waarden die hij
anderen op wil leggen*

Het is jammer dat Pels zijn eigen vrijzinnigheid uiteindelijk te weinig toetst aan de vrijzinnige waarden die hij anderen op wil leggen. Wie het boek uitgelezen heeft, krijgt

de indruk dat de emotie een grote rol speelt. Aan het eind van het boek komt alle ergerenis, die Pels het gehele boek met moeite onderdrukt heeft, naar boven in de uitroep: 'Ik heb genoeg van die hele santenkraam!'⁷

Toch ligt juist in deze emotionele betrokkenheid de kracht van het boek. Niet alleen bevordert de openhartige schrijfstijl van de schrijver de leesbaarheid van het boek, ook legt deze vooronderstellingen bloot. Het blootleggen van die aannames, die ook bij vele anderen een rol spelen in het denken over de plaats van religie in onze samenleving, kan helpen in het scherpen van actuele discussies. Zo bezien is de lezing van het boek de moeite waard.

Noten

- 1 p. 16.
- 2 p. 124.
- 3 p. 114.
- 4 p. 69.
- 5 p. 131.
- 6 p. 66.
- 7 p. 168.